

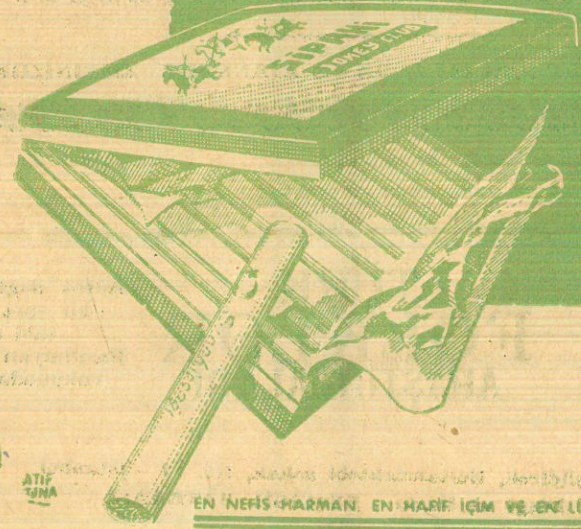
AKBANK

2000
ALTINI

BİR İSTİKBAL DEMEKTİR

Sipahiocağı

EN NERİS-HARMAN, EN-HARİF İÇİM VE EN-LÜKS AMBALAJ..

20

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

İSTANBULDA ÇIKAR, AYLIK
HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

Eylül 1953

İÇİNDEKİLER:

- Musiki Folkloru: İhtik Mahmut Ragıp GAZİMİHAL
Şehir Adlarıyla Mâniler Mehmet ÖNDER
Başa Hasır Yakmak Cahit ÖZTELLİ
Şebinkarahisar Milk Raksları: Tamzara ve Efeler . . . Hayri AKYÜZ
Türkiyede Eski Medeniyetlerin Maddî Kültürde Temadisi H. Z. KOŞAY
İstanbulda Yer Adları: İstanbul Surlarının Kapıları . . M. Halit BAYRI
Konyada Yaşıyan Türabi Afif EVREN
Besni Masalları: Kâtip Masah Salih SAN
Kitaplar Arasında: İzahlı Konya Bibliyografyası . . Faiz DEMİROĞLU

Sayı: 50

Kuruş: 25

MİLLİ KÜTÜPHANE
ANKARA

21

YAZI İŞLERİNİ İDARE EDEN MES'UL MÜDÜR: İHSAN HİNÇER

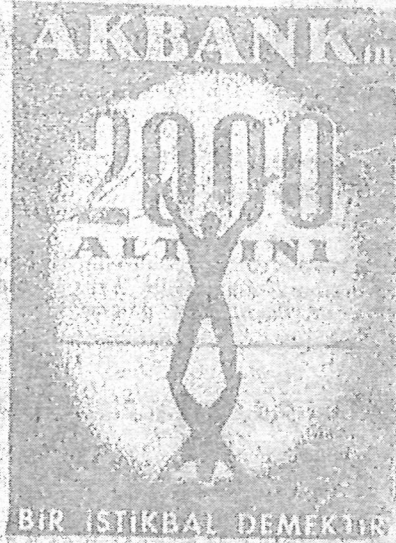
Bea

yanu
sava
lerl

lanle
çanı
Bun/
mır,
ki 5
gim
kast
ninc
Bun
maj
yed
ladı
hall

rin
ni
zat
mu
bir
dih
bey
pa
İsa

İçl
yi
ni
m
pe
di
m
lır
su
la
İa

EN NEYS-İ HARBAN, EN HANİ İSM VE BİLİRSİ AMBALAJI.

TÜRK FOLKLOR ARASTIRMALARI

İSTANBULDA ÇIKAR, AYLIK
HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

Eylül 1953

İÇİNDEKİLER:

Mustakillik Folkloru: İkik Mahmut Rezip GAZİMİHAL
Sohbet Adımları Mânâlar Mehmet ÖNDER
Baqe Hıyar Yalınak Cahit ÖZTELLİ
Şebinkarabıhsar Müzik Rakamları: Tunzara ve Efeler Hayri AKYÜZ
Türkiyede Eski Medeniyetlerin Maddî Kültürde Tematleri H. Z. KOŞAY
İstanbulda Yet Adları: İstanbul Surlarının Kapıları M. HALİ BAYRI
Konyada, Yasayan Türaklı Ali EVREN
Bezal Masalları: Kâtip Masalı Salih SAN
Kitaplar Arasında: İzzah Konya Bibliyografyası Fatih DEMİROĞLU

Sayı: 50

Kuruş: 25

MİLLİ KÜTÜPHANE
ANKARA

21

BAKİM VE YAKIN İZLENİMİ İDARE KÖRÜN MERSÜL MÜDÜR : İZZAH KÖRÜN

Kâtip Masalı

Derliyen: Salih SAN

(Anlatının adı ve soyadı; Mehmet Karagül; Nereli olduğu; Besni'li; Nerede anlattığı; Besni Aşağışehir'de; Yaşı: 45.)

Vakti zamanında Merin'de bir kâtip varmış; bu kâtip denizin kenarında gezerken bir vapurun deniz kenarında durduğunu görmüş. Kâtip hele gidim; şu gemiyi bir defa gezim, demiş. Gemiyi gezmiş; dönüp gelirken, daha vapurdan çıkmamışken vapur hareket etmiş. Şeyle, beyle derken gide gide bir büyük memleketle gitmiş. Bu memleketin ilk zenginini de seyahate çıkacaklarmış; kâtipin bindiği vapura binmek istemişler. Bakmışlar ki, bir adam denize atılan elma kabuklarını alıp alıp yiyor. «Bu adam neçi» deyip merak etmişler ve bu adamı çağırarak:

— Sen neisin? diye sormuşlar. Adamcağız da:

— Ben Merin'de kâtipim, çenizin kıyısında gezerken vapur geldi, durdu; ben de «hele bir gideyim de şu vapuru bir gezeyim» dedim, şeyle beyle derken vapur hareket etti; gele gele geldim ki on kurus cebimde param kalmış. Sonra hakırım açım, elma kabuklarını denizin üstünde gördüm; alıp yemeğe mecbur kaldım. Şimdi de siz çağırınız Beğim, demiş. Bu adamlar birbirinin yüzüne bakmışlar; sonra biri öteki arkadaşına:

— Ben bu adama bir panga cekli veriyim, bu cek ile adam olup ta para kazanırsa ve benim cekli geri verirse sen bu adama kızını verir misin? deyip bahse girmiş. Cekli kâtip vermiş. Kâtip bir limana gelerek çarşıya emmiş ve bir kötü aşçı dükkânına varmış; yemek istemiş. Aşçı bunu ehemmiyete almıyarak kötü bir tabağa yemek koyup kâtipin önüne getirmiş. Bu adamcağız da yemeği yemiş. Giderken cekin ne olduğunu bilemediğinden cekli aşçının eline vermiş. Bu aşçılar:

— Aman Beğim, bizim onu bozacak paramız nerde? Siz gelin her gün yemeğinizi burada yiyin ve bura sizin emrinizde olsun, parasını da isterseniz vermeyin, demişler. Sonra oradan çıkıp bir kumaşçı mağazasına gitmiş; bu adamlar da lunna üstüne başına bakarak buna kötü bir çullakiden elbiseyi vermişler ve parasını ödemesi için veznedarın yanına göndermişler. Vartıp veznedarın eline bu

ceki verince veznedar şaşalmış:

— Begfendi, size Lu elbisesiği yanlışlıkla vermişler, haydi gidelim de sizin aldığınız elbisesiği değiştirelim, demiş. Gidip bu adama en iyisinden üç elbiselek kumaş almış. «Bunları diktirip size gönderelim» demiş. Bundan sonra o adam memlekette tamimmiş. Bu adamın yanına her giden:

— Begim, siz buna bir imza veriniz, filânca dağda odun var, kestirip satayım, kazancına ortak olunuz, dermiş. Ona bir imza verince ötekisi gelyormuş,

— Filânca yerde maden kömürü var, bir imza veriniz de kazdırayım, kazancına ortak olunuz, diyor. Adamcağız da gelene imza, gidene imza veriyormuş. Gidip de işini bitiren getirip kazancının bir kısmını buna veriyormuş. Adam milyoner sahibi olmuş. Cekli de cebinde duruyormuş. Bir gün seyahata çıkan adamlar o şehre gelmişler; bu memlekette ne var, ne yok? diye limana çıkmışlar.

— Bu şehirde hiç zengin biri var mı? diye sormuşlar. Adamın biri:

— Begfendi, hiç sorma, buraya bir adam geldi; cebinde bir cekli mi, neyi var? Hiç kiminin gücü yetmiyor ve bu adam geldi geleli memlekette hiç kims bu adamdan habersiz iş tutamıyor, deyip cevap vermiş. Seyahata gidip de dönen ve bu adama cekli veren zenginler birbirinin gözüne bakmışlar:

— Şu adama lütfen filânca yerdeki apartumanda sizi iki adam istiyor, deyip haber verir misiniz? demişler. Ona gidip bunu söylemişler. O da kalkıp hemen apartumana gelmiş. Gittiğinde sayelerinde adam olduğu Begleri görmüş. Görür görmüz her ikisinin de ellerine kapanarak öpmüş; çok hörmet etmiş. «Hoş geldiniz» demiş. Begler kendisinden:

— Nasılsınız, bir şeyler elde edebildiniz mi? diye sormuşlar.

— Hay hay... Teşekkür ederim, sizlerin sayesinde fövçalede geçindim diyerek para cüzdanından evvelce vermiş oldukları cekli çıkararak ellerine summuş. Kazanmış olduğu parasının panga makbuzlarını da cekli veren Beğin eline cekle beraber vermiş. O adamlar da milyönlere İhrak makbuzları gördüklerinde:

TÜRK
TİCARET
BANKASI
1953 İKRAMIYE
PLANI

EV

PARA

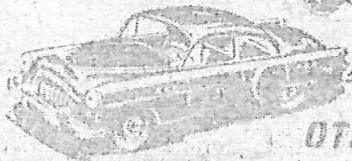
ALTIN

TRAKTÖR

OTOMOBİL

350.000 TL

İzahlı Konya Bibliyografyası

Her hangi bir ilim müntesibinin müşkülünü halledecek ve zamanını kazandıracak rehber; arapça ismiyle (Kitabiyat) ve fronkçe adıyla (Bibliyografiya) dir. Bilhassa medeniyetin ve onun müesseseleri olan ilim ve fennin bu derece geniş sahalara ayrıldığı asrımızda Kitabiyat'a olan ihtiyac çok zaruri ve elzemdir.

Bizde Katib Çelebi tarafından arapça olarak hazırlanan (Kef-el-Zunun), ilim ve irfanımız için büyük bir âbidedir. Bursalı Tahir Bey'in (Osmanlı Müellifleri) de dilimizde yazılmış ilk ve değerli eserlerdendir. Pek noksan olmakla beraber (Sicill-i Osmani) ve (Kümü el-â'lâm) da bir kısım eserlerle müelliflerini tesbit etmişlerdir. Yurdumuzda bilhassa 1903 meşrutiyetinden sonra ilim ve fen sahasında başlayan faaliyet karşısında bu ihtiyac bütün yuzuğu ile kendini göstermiş, memleketimizde muhtelif fen ve ilimlere ait bu mahiyette eserler yazılmaya ve yayımlanmaya başlamıştır. Bu yöndeki çalışmalar, araştırıcı kütlesini zaman ziyandan kurtarmakta ve kütüphanelerde lüzumsuz yorulmaktan alkoymaktadır. Tarihin her çağında büyük devletlerin kurulmuş olduğu güzel yurdumuzun bilhassa tarih ve folklor alanlarında bibliyografyalara olan ihtiyacı pek âşikârdır.

İşte bu noksanı gören ve nefsinde hissedilen Konya'nın münevver gençlerinden ve yerli mütehassıslarından Muzaffer Erdoğan;

Başvekalet Arşiv Umum Müdürlüğü'nün de — İnşallah daha da çok yükselirsin, demişler.

Evlöce cekti veren Beg, arkadaşımın gözüne bakarak «vermiş olduğun sözde tabii duruyorsundur, kızını vermek sözünden vazgeçmedin değil mi?» demiş. Arkadaşı da:

— Hay hay... çeldi, kızını vereceğini vâdetmiş. Bunun üzerine emsali görülmemiş bir düvün merasimi yapıp kızını bu adama vermiş ve bu da büyük bir adam olmuş. İyi ve rahat bir hayat sürmüş.

Darısı cümlemizin başına.

Vapor: Yapur. Gidim: Gideyim. Gezim: Gezeyim. Soyle beyle: Söyle böyle. Bekim: Be-yim. Panga çekti: Banka çekti. Veriyim: Vere-yim. Verinci: Verince. Fügalede: Fevkalâde. Düvün: Düğün.

Yazan: Faiz DEMİROĞLU

uzun ve çok yorucu bir çalışma sonunda (İzahlı Konya Bibliyografyası) namındaki eserini hazırlamış ve geçen yılın sonlarına doğru İstanbul'da bastırılmıştır (1). Bu güzel ve çok faydalı kitap son ilmi metodlara göre hazırlanmış, tarihi beldemiz olan Konya'ya dair muhtelif dillerde yazılmış bir sürü kitaplarla yazmalar, mecmualar, broşürler ve makaleler alfabetik tasnife göre sıralanmıştır. Ayrıca önemli görülen eserler hakkında yazıca lüzumlu ve etraflı izahlarda bulunulmuştur. Eserin sonuna ise eşhas ve yer adlarını gösteren birer endeks ilâve edilmiştir. Yurdumuzda soyadları henüz esasî surette taammün etmemiş olduğundan, müellif, pek haklı olarak eser ve imza sahiplerinin adlarını esas tutmuştur. Konya'nın başta tarih ve folkloru olduğu halde muhtelif konularında incelemeler yapmak isteyenler, tetkik edecekleri lüzumlu kitap ve kaynaklarla sayısız makaleleri bu emek mahsulü değerli eserde kolayca bulmak fırsatını kazanacaklardır.

Kendilerinden çok faydalandığımız bu genç arkadaşımın eserini zevkle okurken nazarıma çarpan bir noktaya da — müsaadeleriyle — dokunmak istiyorum: Selçuk ve Karamanlı devirlerinde olduğu gibi Osmanlı tarihinde de şereflî ve çok değerli mevkiî olan Konya'ya dair tarihlerimizde dağınık malûmat mevcut iken bu tarihlerden bahsedilmemiş olması mezkûr bibliyografiya için bir noksan teşkil ediyor. Basılmış veya basılmamış Osmanlı tarihlerinde Konya'yı alâkadâr eden hâdiseleri ve vak'aları incelemek isteyenler bu eserde bu yardımcı bulamıyacaktırlar. Bu eksikliğin eserin müteakip baskılarında giderileceğini ümid ediyorum.

Gönül arzu eder ki bilhassa pek zengin tarih ve folklor hazinesi olan yurdumuzun diğer şehir, il ve bölgelerinin de böyle kıymetli bibliyografyaları hazırlanan ve bilgi âlemine sunulmuş olsun. İstanbul Üniversitesi'nin yetiştirmiş olduğu değerli mesalî arkadaşımı gıpta ile tebrik eder, eserinin diğer gençleri-mize çalışma örneği olmasını diler ve hararetle tavâfye ederim.

(1) Muzaffer Erdoğan, İzahlı Konya Bibliyografyası, İstanbul, Anı Matbaası, 1962, 100—XVI sf. Fiyatı (200) kuruş. (Derginizden de istenebilir).

sazan farsca adını «İklık» ile karşıladı. Halbuki Lârendelî Emîr bin Hızır Mâlî Konya'nın edebî cereyanı dairesinde kendi musiki kitabını yine o yıllarda farsça yazarken aynı alele «gıgık» dedi; lıpatit aynı sözü tarif eder; müsterek kaynaklardan faydalanmışlardır. Yine o yıllarda farsca «Bahrülğarâib» lügati yurt küllütünden bazı münasebetlere de yer verilerek dilimize çevrilirken Keman, Kemâne, Kemance ve hattâ Çaçana kelimeleri halk diline göre artık hep «İklık» adıyla karşılanabildiler.

Eski metinlerde İklik kelimesinin ilk hecesi çoğu zaman (Elif, ye ve kaf) harfleriyle, bazan da sadece (Elif ve kaf; yahut elif, ye ve lu) harfleriyle yazılmıştır: İşte bu serbes hal sonraları hem Aklık, Okluk, hattâ İyahlık gibi okunmalara, hem de bazı halk etimolojilerinin türemesine sebebiyet verdi: henüz XV. asırdan Tuhfet - İzz - Zekiye'de «ovgulu saz» der gibi bir Okluk imlâsının teşekkülünü görüyoruz. (Ötrü yerine açıkça vav harfi vardır). — Bir ayaklı keman adının onsekizinci asırda türediğine şahit oluyoruz: çünkü, kelime, üstünlük tasavvurüne ayaklı okunur olmuştu. Birleri aletin okunu, diğerleri yere dayanan ayağını düşünüyordular. Paris'in 1867 sergisi münasebetiyle O. Comtant tarafından yayımlanan reklâm kitabından öğreniyoruz ki meğer bir tahriir de Arapların kaypak telâffuzla türkçe söyleyişine - Aklık der gibi- sonradan türemiş: «Bir dereceye kadar viyolonselini şeklini hatırlatan yaylı bir saz Arapların verdiği agall - keman adı hiç de hoşuma gelmedi değil.» diyor (2). — Antepîlî Âşım Efendi, «bu saz iklik ile müteariftir ki hâlâ ayaklı keman dedileridir» diyor. (Rûbab maddesine bakınız; ferhengin farsca aslında bittabi bu katım ve mukayeseler yoktur). — Kelimenin ikinci hecesi eskiden «ığ» idi; batı türkçesinde ekseriyetle «ık» yazılırdı.

Ahmet Vefik Paşaya gelince: o da İklik ve Ayaklı imlâlarını biliyor. Asıl addettiği birincisini «İklamak» fiiline bağlamak istemiştir (3). Bunu yaparken galiba farsca (Revâve sözünün «hazin ses çıkarıcı» mânasına bileşik bir kelime olduğu yorumuna bir nazire yapmak istemiştir! Halbuki en eski türkçede İklamak, Vıklamak, İk vık etmek gibi taklitçi fiiller yoktur. Sonra da, İklik kelimesi bir isim ek katılarak yapılmış olup bu gi-

bi kelimelerin fiilleri bulunmaz; meselâ aynı şekilden hayabileceğimiz Çıgık ve İshk kelimelerinin Çıgılamak, İshmak tarzında fiilleri yoktur, yardımcı fiillerle kullanılırlar: Çıgık atmak, İshk çalmak deriz. Çıgık kelimesinin bir isim olan kökü «çığ», İshk kelimesinin kökü «ış» (ses)'dir. İklik'in kökü de «ık» isimdir (4).

Kelime hareketsiz yazıldığına, ve yerine farsçaları kadim olup tasavvufî azaldıkça, telâffuzunda yazılışın yorumuna bağlı kargaşabklar husule gelmişti. — Ayrıca göreceğimiz gibi ve bir yanlış yorumuna rağmen, Evliya Çelebi, kemance adını terahle İklik kelimesine eserinde hiç yer vermemiştir. Bu anlamda metinlerimizde Rebab veya Rûbab da

Anadoludaki «İklık» örneklerinden

geçerse de, sonuncusunu Anadolu halkı hiç kullanmamış gibidir.

«İklık» Anadolu Türk ezgi folklorunun bütün geleneği kadar eskidir. Mensedeki şeklinin İran ve Arap ülkelerinin andırılış sazlarından adını kadar farklı olduğu ve işte o ilk halde Anadoluya geçtiği — Asyada yayılan türlü tiplerden istidlâl yoluyla — düşünülebilir. Ne yazık ki bunu göz için belgelemek pek eski minyatür motifleri henüz ele geçiremedi.

Mahmut R. GAZİMHAL

(1) Yaylı saz adı olarak Kemence'nin Arap, baycan'dan Trabzon'a geçtiğini tabii ediyordun.

(2) Oskar Comtant, La musique, les instruments et les instruments de musique (Paris 1863, p. 334).

(3) Lehçelî Osmani. — Bu «İklamak» ilk eski İklamak (ağlamak) aynı şey deşillerdir.

(4) İklik çalmak anlamında İklicak fiili yoktur; uzak lehçelerde de yoktur.

Şehir Manileri

Derliyen: Mehmet ÖNDER

Konya'nın yerli atlelerinden, kaymetli dostum Bay Selçuk Gürel, muhtelif yıllarda Konya ve civarında derlenmiş yüz kadar Türkü, mânî, efsane, âgıt, hiciv v.s. yi hitiva eden yazma bir folklor mecmuasını tetkikim için lütfettiler. Şimdiye kadar yayınlanmamış

bazı enteresan malzemeleri, sırası geldikçe okuyucularımıza arzedeceğiz. Bu derlemeler arasında Anadolu'nun muhtelif şehirlerini ele alarak (sevgili) ile münasebet tesis eden bir seri mânî de vardır. Bunları arası ile neşre ediyoruz:

Ankara'nın balına,
Tutanmışuz dalına.
Dikmen'den mi gelirsin?
Kız salına salına..

Hoy anam Anadolu,
Her yanı güzel dolu.
Bolu'ya düşen gençler
Şaşırır sağı solu..

Antep'te biter üstük,
Kapıya balta astık;
İhtimize yetmez mi?
A güzelim, bir yastık.

Alaşehir'den geldim,
Ağladım yürek dedim.
Şimdi duruldum anma
Ben de bir akar seldim.

Aydın bağında yemiş,
Sana kımler ne demiş,
Kozban kız ne durursun?
Seni bekliyor Memiş..

Güzel Bahkesir'li,
Bakışları şifirli,
Yardan ayrı düğente
Ömrü geçer zehirli.

Çadır kürdüm Bayburd'a
Alık kızım bu yurda,
Sevgili yanında yok
Gayri kalamam burda.

Bursa'ya geldi kıraz
Güzele doyum olmaz,
Kaphen'da yan gelip
Bekledim seni bu yaz

Ceyhan'ın sığağna
Gül taktım duvağna.

Bir gece çağırmanın
Beni kendi bağına.

Elâzığ'e gelmişem,
Hep dağları delmişem,
Seni alacam diye
Ben sana söylemişem.

Erzurum'un kalesi,
Oldumyârın kölesi,
Çektigini of of.. larım
Yüreğini delesi.

Erzincan'ın kışı var
Derensiz akışı var.
Ah o kızı görseniz
Ne candan bakışı var.

Gelibolu can dolu,
Ben severim marulu,
Bin vapura dolaş gel
Al eline bavulu.

Ey Giresun bilbüllü
Has bahçenin sümbüllü,
Beni asmak için mi
Kumral saçın örgüllü?.

Gümüşsane gülmüşü
Yolstur yârimin esli,
Yüzün hazine değer,
Güzelin bir gülüşü.

İstanbul yolu uzun
Alayım seni güzün,
Kırk yerinde beni var
Sevdiğim güzel kızın.

İzmir'in Kordonboyu
Servidir, yârın boyu,
Kendi çok güzel amma
Azıcık hırçın huylu.

Kastamonu kendiri,
Kaldım kemikle deri.
Bu ayrılık acısı
Deler, geçer mermerli.

Kayseri'den mal gelir,
Çemen gelir, bâl gelir,
Yâr ile geçen demler,
Gün olur masal gelir.

Baklava'nın sünisi,
Kütahya'nın çinisi,
Başında tacla gezer
Sevgilinin yenisi.

Manisa'ya nar geldi,
Yüce dağa kâr geldi.
Yârim gitti gurbete
Bu yer bana dar geldi.

Maras'ın bağlarına
Takıldım ağlarına,
Pülâv pişirtip yedim
Bayıldım yağlarına.

Mersin'in portakalı
Güzelleri cakalı,
Sarardım, ilmon oldum
Ben abayı yakalı.

Hey Rize, gözüm Rize
Gelelim biz diz dize.
Dağlar aşım, yorulduğum
Yolunda geze, geze.

Konya'nın Meramını
Dolaştım dört yanını,
Alıp getirin bana
Derdimli dermanını.

Tekirdağ'ın kavunu.
İç karpuzun suyunu,
Dağa çıkıp seyrettim,
Yârim servi boyunu.

S O N

Başa Hasır Yakmak

Yazan: Cahit ÖZTELLİ

Bir çok eski geleneklerimizin, toplum yaşayışımızın değişmesiyle unutulduğu gerçektir. Fakat unutulmuş sandığımız bu geleneklerimizin, hiç olmazsa bir kısmının değişik olarak yaşadığını görmekteyiz. Meselâ, Dede Korkut'ta, büyük toylardan sonra Han, evini yağmalatır. Konuklar istediklerini alırlar. Bu suretle Han, Beyler üzerindeki nüfuzunu artırmış olur. Bu ev yağmalatma geleneği, bugün de Tokat'ın ilçesi Zile'de yaşamaktadır. Düğün töreninin başlangıcı olan (Şerbet İçme) de konuklar kız evinde rastladıkları her türlü esyayı yağma etmeye, alıp götürmeye yetkilidir. Bazı kıymetli eşyalar, sonradan bahşis verilerek geri alınır. Yine düğünün diğer törenlerinde, kız evinden kaçırılan eşyalar, güveyiye götürülür, bahşis alınır.

Yurdumuzda henüz folklor araştırmaları pek eksiktir. Heride iş tamamladığı çağda, bir çok eski geleneklerimizin, az çok değişik şekillerine rastlanacağı şüphesizdir. Yurdun her çevresinde, pek yaygın bir sihri tedavi kaynağı olarak hâlâ devam eden (Ocak) lar Şaman'lıktan kalmadır. Eski Türk medeniyetinin köklerini meydana çıkarmak için bu konularda esashi surette çalışmak gerekmektedir. İfalkeverleri bu bakımdan çok faydalı oluyordu. Zaten Halkvevlerinin en verimli çalışmaları bu glanda olmuştur.

Bu yazıda söz konusu edeceğim, eski bir gelenek olan (Başa hasır yakmak) dir. On yıldanberi halk edebiyatı ve folklor araştırmalarında yazılı kaynaklarda bu deyim dikkatimi çekmiştir. Aldığım notları bir dosyada topladım. Şimdi bunları sıra ile aşağıya alarak bir sonuca bağlamayı çalışacağım.

Başma hasır yakmak deyimine, ilk defa dikkatli geçen, merhum Samih Rifat Bey olduğunu, Çankırılı sayın Ahmet Talât Beyin (Halk Şiirlerinin Şekli ve Nev'i) kitabındaki bir nottan öğreniyoruz: «Türkiyat Alimlerinden Samih Rifat Beyefendi (yakarmak) tâbirini (yanmak) aslından me'hus görüyorlar ve eskiden Acemlerde yol üzerinde durarak elbiselerini yakmak suretiyle hükümdarın nazarı dikkatini celbetmek âdet olduğunu ve eski Türklerde de (Başa hasır yakmak) Adeti bulunduğunu, (abayı yakmak, türkü yakmak,

birine yanmak) gibi tâbirlerin bu âdetlerle münasebettar olması lâzım geldiğini beyan buyuruyorlar. Her halde tahkik ve tâmiki lâzımdır.» diyor, Bay Ahmet Talât, S. 98, not: 1).

Samih Rifat Beyin bu sözleri nerede söylediği veya yayınladığını bulmak elverişli. Bay Ağâh Sırrı Levend, divan edebiyatı kelime, remiz ve mazmunlarını ele alan (Divan Edebiyatı) eserinin 468. sahifesinde:

Başma hasır yakmak: Şikâyet etmek, diyor ve Fâzil'in şu beytini örnek veriyor:

Yakayım başıma bir eski hasır

İşte kadı ile divân-ı vezir

Başma hasır yakmak geleneğinin, gerek divân, gerek halk edebiyatında kuvvetli izler taşıdığını, bu mazmunu çok kullandıklarını görüyoruz.

Sadetin Nûzhet merhumun (Aşık Ömer) divânının 54. sahifesindeki manzumede:

Hasır sokunuruz başımıza yakarız
mısranda aynı deyim buluyoruz. Fakat merhum, bu mısradaki (hasır sokunmak) sözünün anlamını bilmediği gibi, mısranın sonuna koyduğu (?) ile belirtmiştir. Eski yazıyı okumada da küçük bir hataya düşerek son kelimeyi (bakarız) gibi okumuştur.

Kendi kitaplığında bulunan 250 kadar örnekten, halk şiirlerinde bulduğum örnekleri de ahyorum. Basılmış kaynaklarda bulduklarımı yerlerinde gösterdim.

Aşık Ömer'in divânında bulunmayan bir manzumede,

Başma hasır yakıp dâd edem, hönkârıma
Bî-yefâ kâfir ellenden dâde hey, feryâde
hey

Yine 17. yüzyıl âşıklarından Sâloğlu, Başma hasır yakıp Hân'a nu yalvarayım diyor. Karacaoğlan'ın yayınlanmamış bir şiirinde (Vahit Lütfi Sâlcı'nın ölümlünden sonra bana geçen yazmalarından):

Böğazıma taktım bir oddan hasır
Kılıçlıktan oldum ben kızı esir
Aradım Arabistanı, ne diyâr Mısır
Acab sevdiğimle esir var mıdır

Yine 18. yüzyıl âşıklarından Zileli Talib'in bir divânında şöyle denilmektedir:
Başma hasır yakıp senden şikâyet edeyim

Bir selâtin babına uğrarsa rah hoş İmdi hoş
19. yüzyılda da bu deyim sürmektedir. Erzurumlu Emrah'ın yayınlanmamış bir murab-banda:

Başında şem'a-ves odlar yakup leyli
hicranda
Bir Ahille bütün dünyayı yandırdım, tu-
tusturdum

diyor ki, burada başa ateş yakmak şeklinde
görülmüyor. Yine bu yüzyılın aşıklarından Kon-
yalı Şem'i'nin (bekleriz) redifli murabbainın
son beytinde (Taşbasma Şem'i Divanı, H.
1290 baskısı):

Derd-i aşk ile efendim Şem'i'ya hasır
yalup
Ey şehinşah-ı cihân babında kusmet
beldemiz

Görülmüyor ki, halk şairleri, bu deymi (şikâ-
yet etmek, çok ıstırahlı olmayı anlatmak)
şeklinde kullanıyorlar.

Bay Ahmet Talât Onay, henüz yayınlan-
mamış (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar
ve İzahı) adlı kitabında (Başa hasır yakmak)
maddesinde şu bilgi ve örnekleri vermiştir:

(Eskiden zulümü gören halk arasında padi-
şahın, vezirlerin, valilerin geçeceği yol üze-
rinde başlarında ot, hasır, paçavra gibi şeyler
yakarak durmak, böylelikle dikkati celbedip
dert dinletmek âdetmiş.

Yak büriya serinde gönli dağ-u şerhadan
Ol şâha arz-i çin-i cebin-i fazallım et

— Sâmi —

Mânâsı: Ey gönül, bağrındaki dağlardan,
bıçak dilmelerinden dolayı o güzeller padişah-
ına çektiklerini yamp yakulmak için başında
hasır yak, alını kırıştır.

Bâd-ı deyden hâkîpâyine şikâyet kulınağa
Başma güllerden âtes yaktı bugün gülsitan

— Seyhi —

Dergelinde ehl-i câhın sanma meş'aldir yanan
Dâde gelmiştir renyâ başma yakmış hasır

— Hâmi —

Od yanar başında gamdan sabra tâkat
kalmadı

Bürriyalar yakmağa ol şâha hâcet kalmadı
— Hâlet —

İhrak-ı ah şehri edip dest-i âtesin
Yaktı hasır başına yer yer menâreler

— Nazım —

Kuru feryâd ile bülbül umardı vuslatı gülden
Yakar başına odlar Şem'i gör pervânesiz

kalmaz

— Lâ — (1) 28

Eskiden Acemlerde (Kâgadin câme yak-
mak âdetmiş. Bu hasır yakmak âdetinin 1200
hicri tarihinden sonra çâri olduğu anlaşılı-
yor.)

Bay Ahmet Talât, başa hasır yakmak
âdetinin, hicri 1200 yani milâdi 1786 sonla-
rında, Acemlerden Türklere geçtiğini söylü-
yorlar. Halbuki yukarıda gösterdiğimiz örnek-
lerde 17. yüzyıl aşıklaflının kullanmış olma-
sından anlaşılacağı üzere, bu gelenek 18 yüz-
yıldan çok önceleri Türklere vardır. Bunu
gerçek bir olay ile (Naimâ) haber vermekte-
dir. Kitaplarının arasında bulunan yazma Naimâ
tarihini (varak 62) «Katli-i Kapucu Mûsa
Paşa Vâli-i Bağdad Dartisselâm» maddesinde,
paşadan şikâyeti olanların, padişaha hallerini
arz hususunu anlatırken: (Ve cum'a günü
padişahi, Süleymaniyye (Süleymaniye camii)
çıkarp Şah Bender hasbillâh ve bazı
şükât hasır yakup ruk'alar sunup ka-
pucular Kethüdâsi ruk'aları işaret-
padişahî ile alup yed-i hümayûna isâl eyledi)
diyor. Naimâ'nın kaydından da anlaşılıyor ki,
17. yüzyılın ortalarında, İstanbul'da padişahın
gececeği yol üzerinde «Başa hasır yakmak»
geleneği vardır.

Yukarıda görülen örneklerden çıkan so-
nuc, 16. yüzyılda, bu gelenek Osmanlı Türki-
leri tarafından bilinmektedir. Büyük, devlet
memur ve idarecilerin, bilhassa sultanlara,
her hangi bir şikâyette bulunmak için, onla-
rın gececeği yollarda, şikâyetçiler, dertliler
son çare olarak başlıklarına arasına hasır
sokup yakmak suretiyle dikkati çekmek ve
dilekleri olduğunu uzaktan belli etmek isti-
yorlar. Bilindiği gibi hasır yani kamyş, yakıl-
dığı zaman alevle yanmayıp koyu bir duman
çıkartır. Kalabâhık arasında yükselen duman
uzaktan görüleceği için ilgilinin derhal dikkatini
çeker. Bu geleneğin geçmişi epey eski ol-
malıdır ki, edebiyata geçebilmiştir. On dokuz-
uncu yüzyılda da bilinmektedir.

Acaba bugün yurdumuzda, bu gelenek ta-
mamen kaybolmuş mudur? Yaşayış değişimi
dolayısıyla tatbik edilmese bile hiç olmazsa
bir atasözünde veya bir deyimde, benzetmede
yaşamıyor mu? Başvurduğum eserlerde ve
gezdikğim yerlerde halk arasında raslayama-

(1) Üstadın yazarı belli olmadığım (Lâ) ile
gösterdiği bu beyit Konyalı Şem'i'nindir. Bakınız:
Taş başma (Şem'i Divanı, s. 24) ve (Aşk Şem'i Ko-
nusuyor, İbrahim Acet Kendi, Yeni Kitabevi, s. 10,
Konya 1951).

ŞEBINKARAHİSAR OYUN VE TÜRKÜLERİ

Tamzara ve Efeler

Yazan: Hayri AKYÜZ

Türküler, başta İklim olmak üzere halkın
yaşayış tarzı, tarihi ve geçirmiş olduğu vak'a-
ların tesiriyle armonize edildiler. Oyunlar da
dolayısıyla bu faktörlerle ilgilidirler.

Biz burada Şebinkarahisar'ın türkü ve
oyunlarını kısaca incelemek istedik. Şebinka-
rahisar, coğrafi bakımdan Karadeniz'le Orta-
anadolu'nun sınırı üzerinde bulunmaktadır. Bu
sebeple oyun ve türkülerinde bu iki muntaka-
nın derin tesirleri sezilir. Karadenizli dina-
mik ritmi ile Ortaanadolunun uzun hava ve
halaylarının mezcedilmesiyle Karahisar'da
orijinal türkü ve halaylar meydana gelmiştir.

Şebinkarahisar'ın karakteristik oyunları-
nın başında Tamzara gelir. Tamzara, başka
yerlerde yalnız bir oyun havası olarak tanınır.
Fakat bu kelimenin nereden neşet ettiği
bilinmez. Biz de konumuz haricinde olduğu
için şimdilik kelimenin mânâsı üzerinde dur-
mayıp, yalnız Tamzara'nın Şebinkarahisar'ın
bir mahallesinin ismi olduğunu kaydederek
geçelim. Tamzara oyunu yurdun başka yer-
leri tarafından da benimsenmiştir. Zaten halk
tarafından sevilen her şey, kendisine mal edil-
mek istenir. Fakat Tamzara ismiyle
başka yerlerde oynanan oyun Karahisar
Tamzara'sının ancak bir kısım figürleri-

dir. Fakat geçen yüzyılın ortalarına kadar
yaşayan, bilinen bu deyimlin çağımızda da bi-
linmesi gerekir, sanıyorum. Aranırsa buluna-
cağına inanıyorum. Bunun gibi, bugün kay-
bolmuş sanılan nice eski geleneklerimiz, az
çok şekil değiştirerek yaşamaktadır.

Bir de (Oddan külâh) deymi var. Yine
Konyalı Şem'i'nin, yukarıda adı geçen diva-
nının 28. sayfasında:
Şem'i'ym pervâneler gelsün temâşa eylesün
Başma İdim aykile ben oddan külâhum elvedâ
beytinde (oddan külâh) geçiyor. Acaba bunun
hasır yakmak ile ilgili yok mudur? Bugün
halk dilinde (Başını ateşe yakmak, nâra yak-
mak) deyimleri vardır.

Şimdilik bunlara cevap verecek durumda
değiliz. Araştırmalar arasında folklorcu ar-
kadaşların bu noktaya dikkatlerini çekmek is-
tiyorum.

dir. Bu oyunun Erzurum'a izafe edil-
mesindeki sebep bir zamanlar Karahisar'ın
Erzurum'a bağlı bulunmasından beri gel-
mektedir. Memleketimizde aynı güfte
söylenilen oturak havası da bu havanın Ka-
rahisar'a ait olduğunu isbata yeter. Oturak
havası ve oyun olarak söylenilen aynı güfte
başka bestelerle terennüm edilmektedir.
Aşağıya aldığımız bir kıl'ası mâni tarzında
yazılmış Karacaoglanvari çapkınca bir ifade
taşımaktadır.

Tamzara İki yoldur,
Biri sağ biri soldur,
İki me arası
Cennete giden yoldur,

Bu halaydaki ritmik ayak değiştirmeler
dik ve keskin vuruşlar (Bilhassa diz vuruş-
ları) nefis bir manzara arz etmektedir. İnce
bir muzik hassasiyeti taşımakla beraber mert-
lik ve kahramanlık ifadesi taşıyan figürleri
ihtişamlı ve manzaralıdır. Bilhassa figürlerin
değişmesinde musikiinin yaptığı modifiyasyon
ayrıca oyuna bir renk vermektedir.

İkinel olarak ele aldığımız Efeler türkü
ve oyunu yurdun bir çok yerlerinde Karahisar
horonu olarak tanınır ve isimlendirilir. Bu
oyunda pek ince ayak değiştirmeleri, yavaş
yavaş oynanan figürlerinde tutuzamlı münha-
neller vardır.

Efeler'den bir su içtim kanmadım,
Kardeş bana düşman imiş bilmedim...

Diyan güftesi bir kardeş kavgasının akisleri-
ni taşımaktadır. Ayrıca ilâve edelim ki Efe-
ler de Karahisarda bir semtin ismidir.

Türkülerine gelince: Oturak havası is-
miyle söylenilen uzun havalar mâna ve musiki
balımından çok güzel armonize edilmiştirler.
Seslerde monotonluğa raslanmaz. Aynı za-
manda İstanbul türkülerinde olduğu gibi
klasik musikiinin tesirleri Karahisar türküle-
rinde de sezilir.

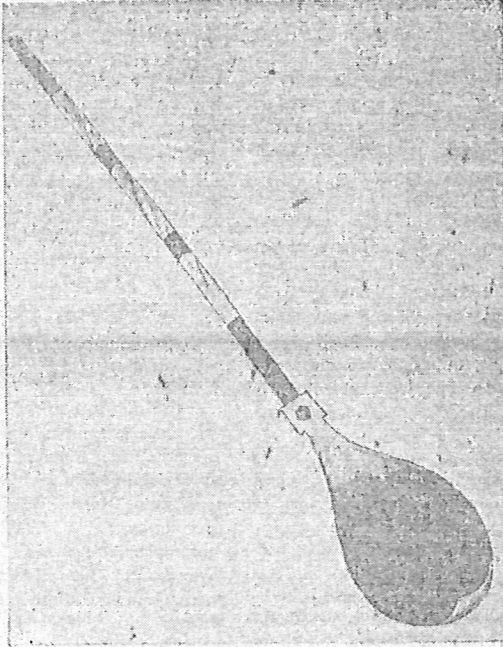
Bülbülü tuttum da güle bağladım,
Garip bülbül ile gönül eğledim.
Bülbül feryat etti hen de ağladım,
Ne çare sevgilim yol ayrı düştü.

Türkiyede Eski Medeniyetlerin Maddî Kültürde Temadisi

Dr. Hamit Koşay'ın IV. Türk Tarih Kongresi 1952 tebliğlerinde sahife 311 de yayımlanan bu yazısını, İngilizce dilarsıyla Türk Folklor Araştırmaları'nda aynı dereci faydali bulduk. T. F. A.)

Yazan: Dr. Hamit Zübeyr KOŞAY

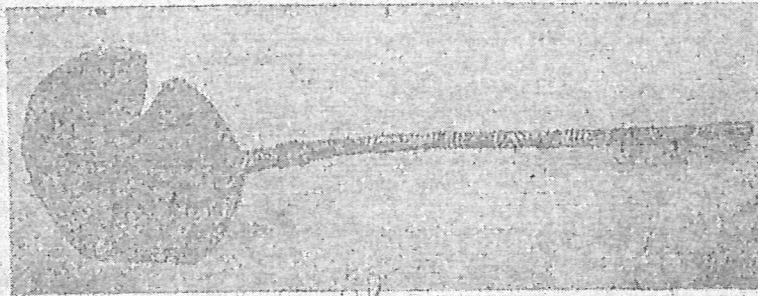
Son zamanlarda cinografya, folklor kolemleri yanında «Archéocivilisation» terimine de rastlanmaktadır. Bilindiği gibi etnografya, bir halkın hayat tarzını bütün teferrüatıyla tasnif eder. Folklor, bu hayat tarzı içindeki iptidai unsurları ayırarak nesilden nesle intikal eden yazısız ananevi medeniyeti tesbit eder. «Archéocivilisation» ise arkeoloji ve din tarihini yardımcı ile folklor malzemesini araştırır ve bunları diriltmeye ve izaha çalışır. Bu, ötedenberi bilinen «continuité»nin başka bir şekilde ifadesidir.

Res. 1 — Bağa Kasık (Osmanlı devri).

Türk halkının maddî kültürüne dair malzeme toplarken ananevi medeniyete dair bazı belgeleri rastladım. Gayem, tekniğin fotoğraf ve resim gibi araçlardan faydalanarak maddî kültürümüzün belgelerini tedvin etmek ve onu ifade eden lügat hazinesini de meydana koymaktır. Resimlerini göstereceğim malzeme bunlardan küçük parçalarıdır.

Ananevi medeniyetin hiçbir izi yoktur ki, bizi eski tarihe veya ön tarihe götürmüş olmasın. Bu bakımdan folklor ve etnografya ilimleri arkeoloji-

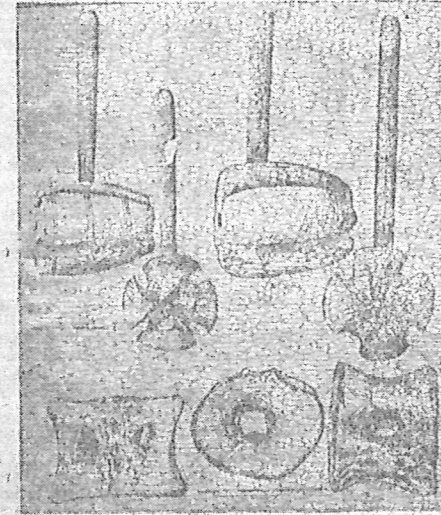
Res. 2 — Balık veya Eski bronz çakı, Alaca Höyük M. Ö. takriben 2100 — 2300 yılında başlık olup, sapı yer yer altın işlemelidir.

Res. 3 — Urgancının ip bükmeğe kullandığı alet (Kastamonu).

jinin mutlak surette yardım-cısıdır. Kazalarda bulduğumuz birçok eserleri bugünkü halk hayatından alınan misallerle izah edebiliriz. Diğer tabirle, bir kısım ön tarih kalıntıları ve değinimleri bugünkü folklorunu teşkil eder. Kültürümüze bu zaviyeden bakacak olursak şu sonuçlara varırız:

1. Her medenî ulusta olduğu gibi Türklerin de sanat, edebiyat, felsefe, din, hukuk, nazari ve fenni bilgiler alanında bir medeniyetleri vardır. Bu medeniyeti münevver

Res. 4 — Altındaki kemik alet aynı maksat için kullanılmış olabilir (Dündartepe, Bakırçay).

adını verdiğimiz zümre sahiptir. Bu nun altında halk kitlesi şimdiye kadar kâfi derecede tedvin olunamayan anonim bir ananevi medeniyete sahiptir.

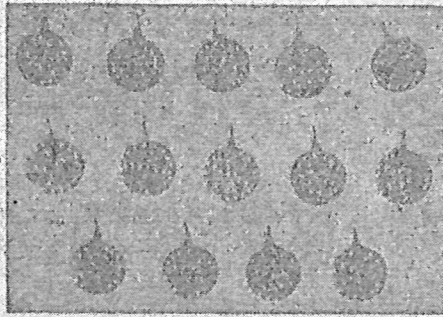
2. Bugünkü halk medeniyeti unsurlarının önemli bir kısmını atalarımız Orta Asya'dan hamil olarak getirmişlerdir. Bir kısmı da eski kültürlerin mirasıdır. Bu yerli kültürlerin eski Türk kültürü ile akraba olup olmadığı ayrı bir meseledir.

3. Türk dili hazinesi, medeniyet tarihimizin tam bir ma'kesidir, dil

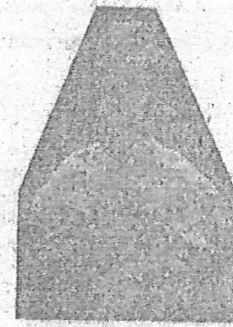
Res. 6 — Süngürlü gelin kıyafetleri. Aynı tarz tezyinat bugün de kullanılıyor.

tahlili bizi ay-
nı neticeye gö-
türür. Şimdi
ananevi mede-
niyetin tema-
disine ve folk-
lorun arkeoloji
ile olan münâ-
sebetine dair
tipik birkaç
misal verelim:
(Tebliğ sahi-
bi, burada müh-
telef projeksi-
yonlar göster-
miştir. Dercet-
tiğimiz resim-
ler bunlardan
birkaçıdır.)

Res. 7 — Bakırcağı, altından kadın tezyinatı

A
si, /
kapı
pi, I
pını,
ga l
kapı
kapı
kapı

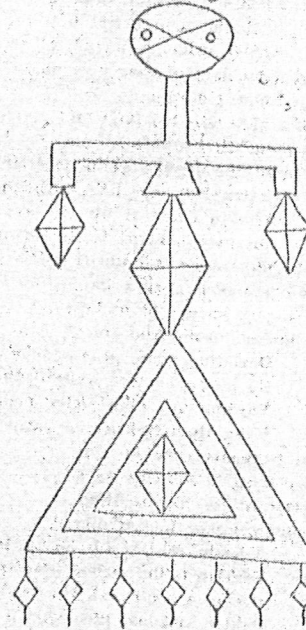

Res. 7 — Kültepe.

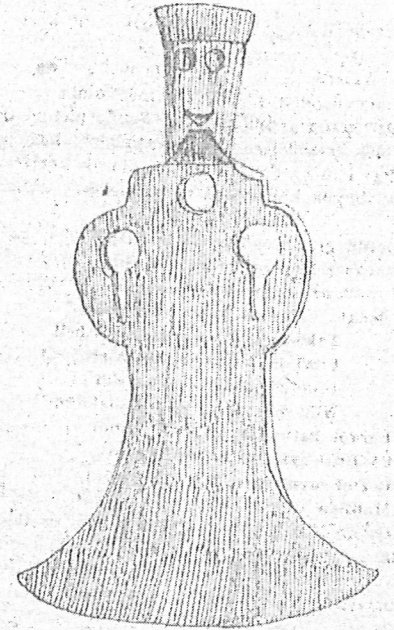

Res. 8 — Bakırcağı (Höyük).

kül
Kü
ma
To
nu
ço
ka
ni
ni
gü
di
li
si
ş
e
ca
be
l
l

Res. 9 — Nazarlık (Çubuk).

Res. 10 — Demirten Teber

Ankara Etnografya Müzesinde bir demir teber (Res. 10) insan bilmindedir. Çubukta "Kaudilli" adı verilen saman çöpünden nazarlık (Res. 9) ve diğer arkeolojik eserlerle Kültepe İdolinal (Res. 7) ve Alaca Höyük cifte altın İdolini (Res. 8) mukayese ediniz.

(Etk. Muz. 819a).

(Devam edecek)

Konyada Yaşayan Türabî

Yazan: Afif EVREN

Bir kaç Türabî varsa da bizim bahsedeceğimiz Türabî, çocukken Konyaya gelmiş. Abdülmecit zamanında yaşamıştır. Elifuz-deki:

«Yine şu Konyaya bir ateş düştü»
mısralı ile başlayan destanından bunu anlıyoruz.

Saz şairi olan bu Türabî Bektaş imiş. Uzun bir boyu, azim çenesine kadar örten koca bir bıyığı, gözlerial kapıyan güz kışlara sahipmiş. Yolda annesiyle beraber gidan bir çocuk:

— Anne, bak, demiş, şu adamın ağzı yok!

Türabî kızmış. Elleriyte büyüklarını kaldıranak:

— Ağzı değil de bu annenin neşi? demiş.

Konya'da ölmüş, Yağlıtas meşaidim bulunduğuş yerde gömülmüştür. Sonra meşaidi büyütmek istemişler. Kabrini ağuşlar; hava almadığı için çürümeyen na'suh olarak karşı-sandaki büyük kabristana defnetmişler.

BİR KOŞMASI

Derdli gamın mihnetini bulmağa
Kasâvet bahrine dâldik bakahım
Ümlünlü vardır halâs olmağa
Girdâba mihnette kaldık bakahım.

Takdire bağlandık demişiz bell
Cüz'î iradeden çekmişiz ell
Dümenî şikeste keşfî dill
Nihayet engine saldık bakahım.

Türabî hatmoldu encâmı sözlüm
Pâyımal eyledim âlemde özüm
Bezmî erenlerden hey lki gözüm
Mahfice tesellî aldık bakahım.

On yedi kit'adan mîrekkep olan destanında, askerliğe çağırılış ve alıms tarzımı tasvir ve ifade etmekte, zamanının padişahı Abdülmecit Hâna da hitap eylemektedir.

— DESTAN —

Yine şu Konya'ya bir ateş düştü
Dağıldı defterler ün ile fışan
Okunur defterde ismin çıkarsa
Kimseden fayda yelâ mevlâyâ dayan
Defter sorulacak geçin varalım
Devletin emrine râzi olalım
Eğer sorarlarsa haber verelim
Bilâyl beşliyi edelim boyan

Kâtipler defteri eline aldı
Kımlıl bağladı kımlıl saldı
Yazaya girmedik insan mı kaldı
Geçti bu yazıdan anadan doğan

Devletin umuru tükennmez imiş
Bir iş olmayınca görülmür mül düş
Söz söze konuşlar kavillî döğüş
Hiç yığıt mî olur sonunu sayan

Vucuklar sıraya gelir oturur
Kâtipler oksişli yazar bitirir
Kısmetli olanı çeker görürür
Kımlı atlı gider kımlıl yayan

Besledim büyüldüm derdini çektim
Kısmetim keşildi taşraya çıktım,
Bilil olanların belini büktüm
Kımlı kanadım uğradı zıyan

Çekemem bu derdi dağlar aşarım
Derdli olanların derdin deşerim
Görürüm görmesin helâlaşırım
Eerim vermişiz bu hale koyan

Düşüne düşüne gelip geçerler
Getirir Konyaya ateş saçarlar
Anadan kızuları bir bir seçerler
Tutamaz kendin iştih duyan

Yazıldı şükkanuz vardı ulaştı
Yazılan askerden gözüm kamaştı
İnsan koyun kuzu gibi meleşti
Sana malûm olsun Abdülmecit han

Devletin emrinde alur dediler
Bu düzen böylece kılır dediler
Yardımcımız olan Uçler Yediler
Uyan Hacı Bektaş ne yatın uyan

Tallim tıranpası vuruldu ytae
Şurîay kuruldu bilmem ne güne
Abdestsiz dilâne alırım dilme
Fermânı geldikçe idelim divan

Askerin çektiği âh ile zârdır
Ederler tallim urbadı dardır
Hesapsız sentin askerim vardır
Bekler kışlaları nice yüzbin can

Bulun askerimi gelin göreyim
Tamamıdır ataylar vâlof olayım
Sene bes deyince izin vereyim
İşunu da böylece der ismi sultan

Tam olanı taburîlar kumanda ister
Geydir askerine pişkilîllî fesler
Şevketim sen bize adını göster
Ulu camilerde okundu Kur'an

İstanbul ve Galata Surlarını Kapıları

Yazan: M. Halit BAYRI

Ahırkapısı, Ayakapısı, Ayyansaray kapısı, Ayazma kapısı, Bahçekapısı, Balıkpazarı kapısı, Balat kapısı, Cibali kapısı, Çatladıkapısı, Davutpaşa kapısı, Edirnekapısı, Fener kapısı, İçeri Yenikapı, İçerikapı, Kumkapı, Lân-ga kapısı, Mevlevihanekapısı, Narlıkapı, Odun kapısı, Petrolkapısı, Samatya kapısı, Sillivrikapısı, Topkapısı, Unkapımı kapısı, Yedikule kapısı, Yenicami kapısı, Zindankapı.

Galata surlarının kapıları:

Azapkapısı, Balıkpazarı kapısı, Büyük-kule kapısı, Kireç kapısı, Küçükkule kapısı, Kürekçü kapısı, Karaköy kapısı, Kurşunlu mahzen kapısı, Meyyit kapısı, Demirkapı, Tophane kapısı, Yağkapımı kapısı.

Eski ve yeni tarihçiler, İstanbul surlarının kapıları hakkında malûmat verirken az, çok tereddüt gösteriyorlar. Bunun sebebi, bu kapılardan bir kısmının kapatılmış, bazılarının tekrar açılmış ve hemen hepsinin isminin değiştirilmiş olmasıdır. Evliya Çelebiye göce İstanbul surlarının yirmi yedi kapısı vardır. Hatâ Evliya Çelebi, bu kapılar arasındaki mesafenin kaçar adımın ibaret olduğunu da seyahatnamesinde kaydetmiştir.

İstanbul kapılarının «Ayakapısı»nın bu ad ile anılması, şehrin muhasarası esnasında «Aya Dede» namında birinin üç yüz Nakşibendi fakiriyle buradan kaleye hücum ederken şehit düşmesi ve bu kapının civarında gömülmüş olmasındandır.

Efendim ben sana nîdem neyleyim
Emret diyânına kelâm söyleyim
Sana bes valotta dua gödeyim
Çek elini sen deşir salıandı elhan

Seyyah olup şu yerlerde gezerin
Dipsiz deryalara dalıp yülerim
Askere bir destan yazıp düzerim
Dinleştin âşuklar bir ulu suphan

Türabî kendini açığa atmaz
Bu aşlan oduna kıl olup yalınmaz
Üç günlük ömrüne kasavet etmez
Oturup tenhada ediyor efgan.

«Ayazma kapısı»na bu namın verilmesine sebep, civarındaki dükkân ve mağazalar arasında ve kale dibinde bir ayazma bulunmasıdır. Bundan başka, Ayazma kapısında Tuğlacılar camii karşısında bir kabir vardır. Bu kabrin İstanbul fethinde bulunan Ayazmend beyi Ali Bey'e ait olduğu söylenir. Ali Bey, Akkoyunlu hükümdarı Urun Hasanın amcası imiş, askeriyte heraber Ayazmakapısı önünde savaşırken abdest almak için yukarıda bahsedilen ayazmayı bu zatın kazdığına iddia edenler mevcuttur.

«Bahçekapısı»na eskiden «Fersane kapısı», yahut «Güzelkapı» da denirmiş. Vaktiyte burada bir kayık işkelesi ve şindî Hidayet caminin bulunduğu yerde kayıkhaneler ve üzerinde bekâr odaları varmış. Türü uygunsuz hâllere ve çirkin hâdiselere sahne olan bu bekâr odasının «Melek girmez» denildiği gibi, yakınında iki tarafında yağcı dükkânları bulunan dar sokağa da «Melek girmez» sokağı diyenler çokmuş. Kötü şöreti dolayısıyla bekâr odaları ve altındaki kayıkhaneler İkinci Mahmudun emriyle yıktırılmış ve arsaları üzerine yaptırılan Hidayet Camii 1814 senesinde padişah tarafından açılmıştır.

Hidayet camii civarında eskiden Pırınççiler çarşısı varmış. Bir sene havaların mîsâ-adesizliği yüzünden İstanbul Mısırın pırınç getirilememiş. Piyasada pırınç meycudu azaldığından ihtiyatlı davranılması hükümetçe halka ilân edilmiş. Bu ilân üzerine telâş ve heyecana düşen İstanbullulardan her biri çokça pırınç tedarikine heveslenmiş. Pırınç kıtlığı olacak diye Kasımpaşadan takım takım başları hotozu, elleri maşah kadınlar kayıklarla İstanbul'a geçmişler, Hidayet camii civarındaki pırınççı dükkânlarına hücum ettikleri sırada bu kadınlardan biri, bir pırınç tacirini yere yatırmış, başka bir kadın da feracesi altında gizlediği bıçağı adamın göğsüne dayamış, öteki kadınlar, dükkânlarda ne kadar pırınç varsa yağmaya koyulmuşlar. Vak'a iştilince Yenicheri ağası Vefahî Mehmet Paşa, hemen lüzumunu kadar kuvvetle Bahçekapısına

gelmişse de, fitneyi bastırmağa muvaffak olamamış ve bundan dolayı azledilmiş. Bahçekapısının 1850 senesinde yıkılmış olduğuna dair bir rivayet varsa da, bunun doğruluğu ve yanlışlığı hakkında kesin bir söz söylenemez.

«Cibali kapısı» na bu adın verilmesi «Cebe Ali» denilen zatın İstanbul'a bu kapıdan saldırmışından ileri gelmiştir. Cebe Ali, Mısır Sultanı Klavo'nun şeyhi imiş. İstanbul fethinde bulunmak üzere Mısırdan buce Bursaya gelmiş, at kılından bir cebe giydiği için kendisine «Cebe Ali» derlermiş. Fatih, ordusuyla İstanbul surlarını sarıdığı zaman Elmekçibaşı olmuş ve bütün askere ekmeğe yetiştirmiş. Cebe Ali, Okmeydanından Halice indirilen gemilere binmiş Teraşe önünden üç yüz derviş ile birlikte denize post sermiş, Allah diye haykırmak, def ve kuddumlar çalmak suretiyle post üzerinde karşı yakaya geçmişler, surlardaki Bizanslılar bunları görünce şaşırmışlar, karaya ayak basınca Cebe Ali ve dervişleri postlarını sudan çıkarmışlar ve Cibali kapısından ghere hücum etmişler. İstanbul fetholdükten sonra kerameti meydana çıktığı için Cebe Ali çok yasamamış, vefat ederek Cibali kapısı civarına gömülmüş, yanındaki fakirler de yine o civarda yerleşerek ibadetle meşgul olmuşlar. Başka bir rivayete göre, Cebe Ali, Bursa Subaşı İdi, Macar Kralı Villadişas Varna meydan muharebesinde (1444) Karaca Hızır Bey tarafından öldürülmüş, kesik başı bal ile dolu bir kavanoz içine konularak Bursaya gönderilmişti. Cebe Ali, kesik başı törene karşılamış, Nilüfer suyuyla yıkamış, sonra bir mızrağın ucuna taktırarak sokaklarda doluşturmuştu.

Çatladıkçı civarında Bizanslılar devrinde dört köşe tunç bir dev sureti bulunduğu, Akdenizden düşman gemileri görüldüğü zaman bu dev suretinden ateş çıktığını ve düşman gemilerini yaktığını Evliya Çelebi Seyahatnamesinden öğreniyoruz. Çatladıkçı yakınında her tarafı gül fidanlarıyla çevrilmiş bir merkad vardır ki, civar halkının rivayetlerine inanmak lazım gelirse, bu merkadın sahibi İstanbul fethinde bulunan mücahitlerden «Piri» yahut «Piri Baba» adında bir zattır.

İstanbul'un ehemmiyetli kapılarından biri de «Edirnekapısı»dır. Edirnekapılılar, her bayram arifesinde toplu bir halde kapıdan dışarı çıkarak Şehitlik üst tarafında «Sır Tekke» denilen yerde Kur'an okur ve sevabı-

nı büyük Hakan Fatih ile fetih ordusunda savaşanların ruhlarına hediye ederler. Bayram sabahları, Bayram namazından çıkan halk yine kapının dışında Sır Tekkeye doğru yüz çevirip dua etmeyi unutmaz.

İçeri Yenikapı, İstanbulun fethinden sonra açılmıştır. Bu kapıya «Cibali Yenikapısı» adı da verilir. İğrikapı, gerçekten biraz meyillidir. Fatih'in Sakabaşı olup fethinde şehit düşen Molla Mehmedin merkadi, İğrikapının hemen yanındadır. Mevlevihane kapısına bu isim, İstanbul Mevlevihanesi'nin bu kapı civarında bulunması dolayısıyla verilmiştir. Mevlevihane kapısına «Mevlevihane Yenikapısı» diyenler de vardır.

Silivrikapısının dışında sağ tarafta «Eleklibaba» türbesi, bu türbenin karşısında ve kapının solunda «Bağdatlı Seyyit Mehmet» türbesi mevcuttur. Bağdatlı Seyyit Mehmedin, Dördüncü Muradın Bağdatı fethettiği saatte Silivrikapısı üzerinde otururken «Bağdat fetholundu» diye haykırmak birdenbire kendisini aşağıya attığı, bu suretle kerameti gösterip öldüğü rivayet edilir.

Silivrikapısıyla ilgili bulunan bu rivayeti kaydederken şu geleneğe de işaret etmek gerktir: Bayram namazlarını kılmak için Hadım İbrahim Paşa camiline gelenler, namazdan sonra topluca kale kapısından dışarıya çıkarlar, Elekli Babanın türbesi önünde saf halinde dururlar, aralarında hatim indirmiş olanlar hatim surelerini okurlar, sevabını Silivrikapısı mezarlığında gömülü olan ölümlerin ruhlarına armağan ederler. Bu iş bitince herkes koltuklarında Kur'an Kerim olduğu halde kendi yakınlarının mezarlarına gider ve Kur'an okurlar, bu tarzda önce ölümlerle bayramlaşarak evlerine döner.

M. Hakkı BAYRI

I. ve II. Ciltlerimiz

I. ve II. ciltlerimiz zarif bir şekilde ciltlenerek 750 ser kuruştan satışa çıkarılmıştır.

Ayrıca cilt kapaklarımız da hazırlanmıştır. Cilt kapaklarımız İstanbulda 175, taşraya 200 kuruştur.

Adres: Yeşildirek, Sultan mektebi Sokak No. 17. İSTANBUL.

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

AYDA BİR DEFA İSTANBULDA ÇIKAR. HALKBİLGİSİ DERGİSİ SAHİBİ VE YAZI İŞLERİ MESUL MÜDÜRÜ: İHSAN HİNCER

No: 50

EYLÜL 1953

YIL: 5; CİLT: 3

İklik

Yazan: Mahmut R. GAZİMÜHAL

İklik adı yaylı halk sazımız hakkında iddiasız bir konuşma denemesi yapacağım. Bu sazin hâlâ folklorumuzda ufaklık bir yer bulunduğunu, hem de menşeleri aydınlatmak için de folklorun en kıdemli unsurları üzerinde terchen çalışmak zarurî olduğu için, yazım folklor metodıyla ilgili kalacaktır.

İklik, XVIII. asır ortalarına kadar büyük şehirlerimizde rağbette kalıncak batı kemanlarının moda olması üzerine gözden düşen, fakat Adeta bütün Asya yaylı sazlarının atası sayılabilecek kadar kıdem arzeden aletin esas türke adıydı: uzunca sapının alt ucu gövdeye geçmedi. Ağzına deri gerilmiş bir kâse şeklindeki gövdenin alt kenarına sap istikametinde yere dayanacak bir ayak çubuğu takılır. İki veya üç tellin düzen kulağına sapın yukarı başındaki yan deliklerden burgulu bulunurlar. Teller, turnak yüzleri dayatılarak değil, üstten basılarak perdelenir. Teferrüatlı tarifini ve yapılarını anlatan eski metinler varsa da, onları almıyorum... Çeşitli batı kemanları «Suna keman, Sınan keman (— Sine keman) gibi adlar edinerek Anadolu içerilerine doğru zamanla yayılmaya yüz tutunca İklik oralarda da kaybolmaya başlamıştı.

Bazı bölgelarımızın tek tük köylerinde pek hafif söyleniş farklarıyla adını muhafaza ederek, fakat pek sünepeleşmiş bir halde hâlâ varlığına rastlanabiliyor; bazı Kayseri ve Malatya köylerinde olduğu gibi... Ege bölgesinin tek tük köylerinde gövdesi su kabagından yapıldığı için eski adı yerine «Kabak»

kalmı olmuştur... Bazı yerlerde -daha da dediren- İklik adı umumiyetle çalgı mânâsında kullanılır, çünkü aletin kendisi oralarda her yerden önce kaybolmuştu. — İranlılar çağınak çalgısının basit bir şekli olan bir nevi şakşaklı oyuncaga «akhlakendu» veya «akhlakendu» derlermiş. Avrupa dillerinde de buna benzer onomatopelik şıklı adları vardır. Almanca Klapper, Fransızca Claquette, Çilquet kelimeleri gibi... Dikkat edilirse «İklik» kelimesinin de böyle bir iki iki söyleniş bulunduğu için çengil çalparasma da bazan alem olmuştur.

Asırlar arasındaki kaderini türke kaynaklarda araştırarak olursak Asyadan Anadoluya Oğuz boylarıyla geçişini pek yakından fark edebiliriz. Kâşgarlı Mahmud, Ekeme, daha doğrusu İkeme, ve hattâ eliflerle yazıldığı için kalmı telaffuzla da okunabilecek İkeme adlı dikkate değer bir aletten «bir çeşit saz, kubuz gibi çalınan bir çalgı» tarifleriyle bahseder; yaylı olup olmadığını yazmıyorsa da, tarifi iki parçalı olması düşündürüktür (XI. asır). Bu tipteki kelimeler fihî sonundaki «k»nin atılmasından meydana gelip emsali Türk lehçelerinde çoktur: Çelme, Kazma kelimelerinin Çelmek, Kazmak kelimelerine bağlı bulunmuş gibi; Kâşgarlı'da meselâ Kesme - Kesmek mânâsabetini buluruz... Aynı yazar bize İkeme adının fihîni de Kesmek (veya İgemek) olarak ve «gelemek, gıcırdatmak» mânâlarıyla veriyor. Bu fihî türü Türk lehçelerinde yazılmıştır. Şu örnekleri veriyor: «Ol bîçek İgedi — 6 buçak egeledi,

Bogra tışın İgedi — Aygır dışını gıardattı
(Fıll eliflerle yazılı olduğu için İganmak, İka-
mak da okunabilir). řu halde İkama'nın gı-
cırılı ve delik (1) ile çalımlı bir saz ol-
duğu anlaşılır.

Öte yaandan,

yayın kopuz

tellerine sürül-

mesinden Or-

taasya yaylı

sazları'nın tü-

redıđi tahmin

5 1 u o m a k

laydı: çünkü

Asyada hâlâ

yaylı çalınan

bir nevi kopuz

çabbededir. —

Koybalcada sa-

dece İk sözü

yaylı saz mân-

asına gelmek-

tedir. Kâşgar-

î'da İk, Yık,

Yık gibi oku-

nabilen bir ke-

lime «İğ» ma-

nasında olarak vardır. Bizde değirmen İği,
çikrik İği otabıldığı gibi, buna Ok da deriz.
Bütün bunların bir gıdırısı vardır, ve Uygur-
cada «ok» ses mânasına de gelir. Yaylı saz-
ların oku vardır. (Burhânikastı'da «kemâne»
maddesine bakınız). İk, İğemek fıllının kökü
olsa gerektir. Böylece en eski bir yaylı sazın
türkçe adı İkama olduğunu anlamış oluyoruz;
bu, kendi kanaatimdir.

Orta Asya kazılarında meydana çıkan
divar resimlerinin pek eskilerinde görülen
sazlar arasında yaylı çalınanlar yoktur. Prof.
Curt Sachs bu yoldaki ilk tasvirlerin M. VIII
ve IX. asırlara aidiyetini söylüyor; belirlediđi
her yerde yerli mahî manzarası arzettiđini de
bir kanaat halinde düşünüyor (2) Yaylı saz-
ların Çin'e hariçten geldiğini, daha ziyade
müslüman ve Mođol saz takımlarında yer al-
dığını M. Courant hükmi bir tahmin halinde
yazıyor (3). G. Capus, Orta Asyada Sart mu-
sikiyelerinin hâlâ «çaldırken sağ el parmakları
uçtırılmak suretiyle gezdirilen gevşek bir yay»
kullandıklarına şahit olmuştur (4). Türk yaylı
sazlarının başlangıcı oralarda böylece İa-
lanıyet çağının açılması asrına kadar geri-

leyebilmektedir. İkama adının kökü gibi İk-
lık kelimesinin ilk hecesi de aynı «İk» sözü
olduğu anlaşılmaktadır. İkinci hece onun eki-
dir. İklik sözünün (Fars ve Arap dillerinde
yer alınmasına karşılık) Çağatayca gibi
büyük doğu lehçelerinde yaşaması ve batı
türkçesinde devamı mihli ve köklü bir gele-
neğin yayılı istikametlerini serâhatle İspat
eder. En eski türkçe lügatlerden M. 1312 ta-
rihli Ebû - Hayyan telifinde «İğlik», ve 1387
tarikhli İbnî Mühennâ lügatinde «Yıklık» İm-
lâlarıyla yaylı saz mânalarında vardır. Sözü-
müz bu noktada kendiliđinden Anadoluya in-
tikal edecektir.

Evvelden Raif Efendinin elinde bulunan
nâzımı bilinemeyen, fakat XIII. asır sonlarına
aidiyeti tahmin olunan bir manzumenin ilk
olarak 1947 de nesrettigim řu mısralarında
İklik ile Kopuz baş başa anılmaktadırlar:

Gerü varam bir kişi yolda gezerdi

Urur kâmancı şeyler ol iklik

Bizi sevenlere budur konukluk

Dahl birislinin söyler kopuzu

Çofadur dostlarının aşu tuzu

«Kemân» ve «kemâne» ilk ferhenklerde

yay ve kemence oku mânalarıyla kayıtlı olup
önceleri yaylı sazın kendisini ifade etmezler-
di. Nitekim yukarda da kemancı sözü ikliği
o yay ile çalan kimse mânası ile kullanılıyor.
— XIV. asırdan Germiyânî Şeyhoğlu Mus-
tafa'nın yazdığı Hurşit ve Ferahşah'ta řu be-
yit geçer:

Görür iklik çalar bir Köse Durmuş

Halâyık derlu gelmiş kulak ırmuş

XV. asırdan Aydınlı Dede Ömer Rüşenî'
de şunu okuyoruz:

Sen benim yanında görsem ikliği

Niddüğim ol dem bilürdüm saklığı

Aynı asrın ilk yarısından Ahmedođlu

Şükrollah kendi terefime musiki kitabında o

(1) Bu arada Oğmak (Oymak, Evmak) tıllı-
mızl hatırlayınız: ovgulu aletler.

(2) C. Sachs, Geist und Werden der Musikinstru-
mente (Berlin, D. Reimer, 1929, S. 183 - 185).

(3) Çin musikisi (L'Asigne müzik ansiklopedi-
si): Yaylı sazlar kısmının ilk fıkrasına bakınız.

(4) G. Capus, La musique chez les Kirghiz-
zen et les Sartes de l'Asie Centrale (In Récue
d'ethn., C. III, 1884; p. 108). — Yayın bu şekil
batı taraflarına da geçmiş olup Araplar bazen hâ-
ik kullanıyorlar.

FOLKLORE STUDIES: 1

THE ITALIAN WELLERISM TO THE END OF THE SEVENTEENTH CENTURY

BY CHARLES SPERONI

(ONVEDINCI ASRIN SONUNDA ITALYAN
DARBI MESELLERİ)

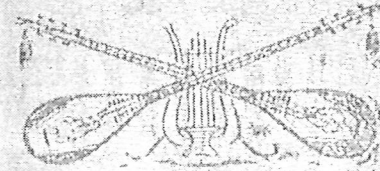
Temin etme adresi:

Mr. Archer Taylor, Chairman
Board of Editors, Folklore Studies
University of California
Berkeley 4, California, U. S. A.

Şemsi Yastıman Sazevi

Beşiktaş

Çırağan C.

No. 34

İstanbul

Bilimum şaturka sazlar tamir edilir. En düsenli, tam sesli ve ağıstlı divan sa-
zı, bağlama ve çemalar yapılır, tamir edilir. Aras odalarına bağlanan denzi ve
rtilir. Tagraya saz gönderilir.

Resmîlik abonesi 100, ağıst
aylık abonesi 109
Kuruştur.
Yurd dışı semelik abone
2 dolaradır.

TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI

Adres deđiştirtilerler ile
bir yazı ve parantez
tebli deđilile.
Basılmuyas yazılar değilip
virkarında İade edilir.

Adres : Yeşilötek, Kultaşmâletobî sokakı, No. 47 - İstanbul
Bilgi ve Haskı : ERİCİBH. BATBAAM

T. C.

Ziraat Bankası

Tanrıoal Hesapları
1953 İKRAMİYELERİ YERÖNÜ

1.000.000 Lira

15 Ev, 4 Traktör ve

DOLGUN PARA İKRAMİYELERİ

PARLA YAPILAN İÖİN 444 ŞUBE VE AJANSIEMER KEMİNDEKİDE

AKBANK

2000
ALTINI

BİR İSTİKBAL DEMEKTİR

«Türk Halkbilgisi Derneği» nin neşriyat organıdır.

40

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

İSTANBULDA ÇIKAR, AYLIK
HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

Ekim 1953

İÇİNDEKİLER:

- Türkiyede Eski Medeniyetlerin Maddî Kültürde Temadisi . . . H. Z. ROSAY
Türkülerimizin İlkeleri: Sarı Yıldız, Mavi Yıldız . . . Y. K. GÖÇELİ
Aşık Sem'inin Ölüm Tarihi . . . İbrahim Acı BENDİ
Kitaplar Aramızda: «Koonya Efeloris» . . . Celâleddin KİŞMİR
Küregli ve Müstakbil . . . Sadı Yaver ATAMAN
Türkmen Köylerinde Düğün . . . Mehmet BALHANOĞLU
Yılan ve Bayrak ile Davul ve Zurna . . . T. F. A.
Süfeli Şirrinin Yayınlanmasında Şifeleri . . . Abdülkadir ERDOĞAN
Heyyüzünel Yüzer: İstanbul Nurlanmas Napsileri . . . Halit BAYRI

Sayı: 51

Kuruş: 25

MİLLİ KÜTÜPHANE
ANKARA

SARIN VE YAKI İZANIN İDARE EDEN MÜDÜR MÜDÜR: İBRAN İZAN

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

801

KURULUŞU: AGUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBULDA ÇIKAR. HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ VE YAZI İŞLERİ MÜS. L. MÜDÜRÜ: İHSAN HİNÇER

No: 51

EKİM 1953

YIL: 5; CİLT: 3

Türkülerimizin Doğuş Hikâyeleri:

Sarı Yıldız, Mavi Yıldız

Yazan: Yaşar Kemal GÖGCELİ

Söyle rivayet ederler kim: Evvel zamanda Sivas ilinden bir kervancı Halepten mal getirir. Tam üç yıldır kervancılar yurtlarından, baba ocaqlarından ayrı düşmüşlerdir. Gurbet ilin kahrı, üç yılın hasretli yüreklerinde. Kiminin yolunu anası, babası, kimininkini sevgilisi, kimininkini çocukları gözleyiyor.

İçlerinden en genei kara yağız, uzun boylu bir delikanlı... Adı Veysel. Veysel'in büyükleri daha yeni terlemiş...

Bunlar Halepten aylarca yol ala ala, en sonunda, kâh fırtınalı bir kış günü Sivasla Kayseri arası yulık bir Selçuk hümüne kendilerini zor atarlar... Hunda gecelemeğe karar verip, yüklerini gözlerler... Bir insan çok uzaktan günlerece, aylarca yol alarak yurduna yaklaşıyor... Yurduna yaklaştığı zamana kadar, içinde o kadar rahatsız edici, dürtten bir duygu olmaz... Vaktâ ki memleket kokusu insanın burnuna gelir, içindeki hâtıralar depresir, işte o zaman içinde kıyamet kopar... Bir şey durmadan seni oraya doğru çeker... «Ya bir kanat versen, ya bir kuş olsam...» dedirir.

Sivas çok yakındı. Kervancılar yerlerinde duramıyorlardı. Akşam oldu. Yataklarını serip içine girdiler... Ama hiç birini uyku tutmuyordu... Veysel'in, nişanlısı... Nişanlı, oldu-

ğu gibi, Veysel'in gözünün önünde... «Yatamıyorum hayal mayal düşerden...»

Veysel ilide birde yatağından kıllop, işi mi diye, doğudan yana bakıyor... Veysel bir türlü yataкта duramıyor... Sabah, bir olsa! işimdi, geecedan yola çıkılmaz mı? diyor Veysel... Kar kar... Allahın belası bir fırtına var.

Gün ışınmadan önce, doğuda, tam günün doğacağı yerde bir yıldız gözükür. Sabah yıldızdır o... Sabah yıldızı gözükünce yola çıkılır... Sabah yıldızı bir gözükse... Bu gece, bir gece değil, karanlık bir yıldır.

Veysel sevinçle, çoktanberi durup seyrettiği doğuda kocaman, yalp yalp uyan bir yıldız görüyor... Delicesine bağırıyor:

«Sarı yıldız... Mavi yıldız...»

Telaşla kervancı yükleyiyorlar. Kar savuruyor... Geceye ve sarı yıldız kar yağıyor... Gece ve sarı yıldız üşümüş... Kervan yola düşüyor... Kervancılar sevinç... Geceye, kara, sarı yıldız karşı türküler söylüyorlar... «Bir bulut oynadı Sivas ilinden... Ucu telli mektup geldi gelinden...» Yarın sabaha Sivasla olacaklar... Veysel sorarsanız, Veysel, kervandan belki beş yüz metre ileride... Atı, ağaçlar boyu yükselmiş karı göğüslüyor... At, bazan yorulup, yavaşlıyor... Veysel, atı öldürecek gibi... Vey-

TÜRK
TİCARET
BANKASI
1953 İKRAMIYE
PLANI

EV

PARA

ALTIN

TRAKTÖR

OTOMOBİL

350.000 TL

42

43

MİLLİ KÜTÜPHANE ANKARA